

Är branschrationalisering nyttig?

AV FIL. KAND. JAN GILLBERG, IUI

»Branschrationalisering — mening, metoder, möjligheter» är resultatet av en inom Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (310 sid., 18:— kr) gjord utredning. Den har skrivits av en arbetsgrupp bestående av bankdirektör Rune Högland, Svenska Handelsbanken, ordförande, direktör Torsten Carlsson, SNS, direktör Gunnar Ericsson, AB Atvidalbergs Industrier, professor Folke Kristensson, Handelshögskolan i Stockholm, direktör Sven H. Asbrink, Industriens Produktionsråd, samt pol. mag. Göran C.-O. Claesson, SNS, sekreterare.

Inom ramen för ett näringsliv sådant som vårt stimuleras de enskilda företagen ständigt av möjligheterna att var för sig åstadkomma produktivitetstvinster. Bl. a. på grund av trogheten i det ekonomiska livet uppstår emellertid situationsbilder, då det kan förefalla angeläget att genom samverkan inom branscher eller genom ingripanden utifrån söka få till stånd en stegring av den ekonomiska verksamhetens effektivitet. Åtgärder, som vidtages i sådant syfte, benämnas vanligen strukturrationalisering, men då de sker på branschplanet för branschrationalisering. Innebörden av denna senare företeelse görs till föremål för analys i en skrift, som helt nyligen utgivits av Studieförbundet Näringsliv och Samhälle: »Branschrationalisering — mening, metoder, möjligheter».

SNS-gruppens målsättning har varit att söka skapa en ny och mera samlad utgångspunkt för fortsatt diskussion i branschrationaliseringsfrågor. Dessa frågor omfattning har dock tvungit författarna att begränsa sig till att behandla rationaliseringsproblemen, som står i mera direkt samband med industrin, och följaktligen bortse från sådana problem, som har med exempelvis handeln att göra. Det är gruppens uppfattning, att branschrationaliseringsfrågorna alljämt ager ak-

tualitet, även om man är fullt medveten om att utvecklingen av vårt näringsliv kommit att medföra, att det inte är lika lätt som för ett tiotal år sedan att klart urskilja gränserna olika branscher emellan — vare sig i det horisontella eller det vertikala ledet. Branschen är därför inte på samma sätt som tidigare att betrakta som en naturlig ram för rationaliseringssträvanden.

På grund av den oklarhet, som råder beträffande innebörden av begreppet uppmärksamhet. Med branschrationaliserarna själva definitionen särskild uppmärksamhet. Med »branschrationalisering» avser de rationalisering av strukturen i en bransch genom åtgärder på branschplanet. Sådana åtgärder kan antingen vidtagas kollektivt av samtliga företag inom en bransch eller av en grupp av dessa eller av det offentliga. Väsentligt blir att skilja mellan strukturen inom en bransch (t. ex. företagets storlek och lokalisering) och den »yttre ramen» (mera allmänna förhållanden som politiska, institutionella, rättsliga och samhällsekonomiska). »Ändringar i den yttre ramen» kan få en branschrationaliserande effekt eller bli incitament till branschrationalisering men har inte av oss behandlats som branschrationalisering i egentlig mening. Genom detta sätt att definiera be-

greppet branschrationalisering åstadkommes en begränsning av det totala problemet. Det kan tyckas som denna begränsning är mer inskränkande och därmed också mer väsentlig än det tidigare nämnda förhållandet, att endast industrins rationaliseringsproblem beaktats. Författarnas bedömanden kommer därigenom vanligen att ske endast med hänsyn till faktorer, som har att göra med »branschrationalisering i egentlig mening». Förändringar i den »yttre ramen» tilläts inte påverka dessa bedömanden. En del av de gjorda värderingarna får därigenom ett starkt teoretiskt inslag. Detta inslag blir starkare, ju större betydelse man tillmäter den yttre ramens krafter, när det gäller att bestämma utformningen och effekten av branschrationaliserande åtgärder.

Efter den inledande begreppsdiskussionen övergår författarna till att sammanfatta den hittills förda debatten i branschrationaliseringsfrågan, varefter speciella åtgärder i branschrationaliserande syfte görs till föremål för granskning.

Det var i samband med socialiseringsdebatten vid tiden för krigsslutet och under de därefter närmast följande åren, som den svenska branschrationaliseringsdebatten upplevde sin första och hittills enda hogkonjunktur. I samband därmed tillsattes en rad statliga branschrationaliseringsutredningar. Fem av dessa, nämligen 1946 års mobilutredning, 1946 års steniindustriutredning, 1947 års elbranschutredning, 1945 års skoutredning, 1947 års byggnadsmaterialutredning samt 1947 års textilutredning, behandlas var för sig av SNS-gruppen. En översyn av möjligheten för beslutet om utredningarna ger vid handen, att befärade räkner för arbetslöshet spelade den mest framträdande rollen. Branschrationalisering anses däremot inte som en målsättning för utred-

ningsarbetet men däremot som ett medel att skapa bättre och tryggare sättningsförhållanden för arbetarna.

Med utgångspunkt från granskningen av de nämnda offentliga utredningarna gör författarna en principanalys av de praktiska möjligheterna till nya initiativ i branschrationaliserande syfte. Denna principanalys, som omfattar bokens tredje och avslutande huvudavsnitt, inleds med ett kapitel, i vilket erfarenheterna av de statliga branschrationaliseringsutredningarna systematiskt uppbyggd och synnerligen klargörande jämförelse mellan utredningarnas rekommendationer och de praktiska resultaten visar, att de senare väsentligen uteblivit. »Utredningarna har inte tillnärmelsevis medfört vare sig sådana resultat som forslagsställarna hoppades på eller som de avstyrkande fruktade.» Som en väsentlig orsak till att så kommit att bli fallet, anför det förhållandet, att utredningarna tillkom i en starkt kontroversiell atmosfär. Hartill kommer att de lades upp ganska osystematiskt. »Utredningarna tillsattes, drevs och avgav rekommendationer utan att den tillsättande parten eller utredningsmännen själva metodiskt försökte göra klart för sig vilka åtgärder för branschrationalisering som dels var praktiskt genomförbara, dels kunde betraktas som principiellt acceptabla av intresserade parter.»

Vad författarna däremot inte diskuterar är, hurvida den s. k. yttre ramen möjligen undergick förändringar av sådan karaktär, att de allmänna förutsättningarna för att utredningarna skulle komma att leda fram till mer betydande resultat rycktes godan. Att den allmänna ekonomiska utvecklingen blev en annan än den man vid krigsslutet räknade med och att socialiseringsargumenten kom att låta ett svårt nederlag vid 1948 års val

är förhållanden, som antyder att så kan ha varit fallet. Detta gör det svårt att bedöma, huruvida den utelivna effekten av de statliga utredningarnas rekommendationer enbart eller ens väsentligen berodde på det sätt, på vilket man vid dessa tillfällen utformade åtgärderna för vad författarna avser med »branschrationisering i egentlig mening». Detta antyder ytterligare ett väsentligt moment i svårigheterna för branschrationiserande utredningsverksamhet. Det synes som den »egentliga branschrationiseringen» torde bli en företeelse av ringa värde om den inte utformas på sådant sätt, att den står i vad som med ett diffust uttryck skulle kunna kallas »harmoniskt samband med den yttre ramen». I en principiell analys av branschrationiseringsproblemet kan det dock vara inte blott möjligt utan även nödvändigt att bortse från sådana samband. Därigenom — och kanske först därigenom — kan en renodling av problematiken i branschrationiseringsfrågan åstadkommas. Ledamöter i branschutredningskommittéerna har emellertid svårt att göra på samma sätt.

Författarnas huvudslutsats blir, att branschrationisering i regel inte blir möjlig i ett land som vårt. Författarna tror dock att man kan nå fram till vissa begränsade resultat genom organiserad sammanslagning av företag, genom nedläggning av företag och genom olika former av försäljnings- och produktions-samverkan.

Det förhållandet, att tidigare gjorda branschrationiseringar inte lett till nämnvärda resultat, synes enligt författarna tala för att försök att genomföra branschrationisering bör inledas med en prövning av frågan om branschrationisering överhuvudtaget kan antas leda till något resultat och vilka åtgärder som i så fall bör vidtagas. Det framhålls som

synnerligen väsentligt, att man därvid utgår från ett system av värderingar angående vilka typer av åtgärder som man rent principiellt vill godta. En väsentlig brist i de statliga utredningarna var, att man inte beaktade detta. För sin egen del redovisar SNS-gruppen ett system av dylika värderingar. Sålunda presenterar författarna normer för hur långt — enligt deras uppfattning — stat och näringslivsorganisationer i olika fall bör få gå i sina åtgärder och hur långt företagen själva skall tillåtas gå i åtgärder med konkurrensbegränsande verkan.

Den ovan nämnda prövningen karakteriseras som »en förundersökning som översiktligt kartlägger branschens strategiska problem». Denna undersökning skall enligt författarnas mening verkställas av den berörda branschorganisationen eller av intresserade företag. Ett sådant förfaringsätt förutsätter emellertid, att samtliga berörda parter kommer överens om att något skall göras samt om principerna för hur det skall gå till. De slutsatser, som därvid görs, antages kunna baseras på vad branschmännen redan vet och skall följaktligen inte inrymma någon forskning. Först i händelse av att man kommer överens om vad som skall göras, blir det aktuellt med 1) förhandlingar, 2) en fördjupad utredning eller 3) kartläggning av branschen i fråga. Huruvida denna »utredningsgång» kan göra anspråk på allmängiltighet synes diskutabelt. Under speciellt gynnsamma fall — kvarnindustrifallet är ett aktuellt exempel — är det möjligt att gå direkt till förhandlingsbordet. I andra fall — branscher som karakteriseras av stor svåröverskådlighet — kan en kartläggning av branschen vara en nödvändig förutsättning för att branschens »strategiska problem» skall kunna göras till föremål för en tillräckligt välgrundad ana-

lys för att kunna leda fram till rekommendationer om åtgärder i branschrationiserande syfte.

Samtidigt som det är möjligt att ha olika synpunkter på omfattningen av de frågor som SNS-gruppen gjort till föremål för principiell analys, är det uppenbart, att vår ekonomiska litteratur genom denna systematiska översikt i branschrationiseringsfrågorna fått ett värde-

»Mannen utanför» — roman i industriell miljö

Kurt Salomonssons roman »Mannen utanför» är intressant ur den synpunkten att författaren ger sig in på att skildra skeendet på en arbetsplats. De olika människotyper, som i romanen passerar revy, är skickligt framställda. Man saknar emellertid en typ som ofta återfinns på arbetsplatserna, den trevliga, glada typen av människa, som förmår lätta upp stämningen, särskilt under rasterna. Överhuvudtaget tycker man nog att industriarbetarens tillvaro målas i ovanligt mörka färger. Trots detta kan sägas att arbetsmiljön under förhandenvarande omständigheter är ganska bra tecknad. Speciellt att arbetarnas reaktion till företagsledarens framställning om framflyttning av semesteren mycket trovärdigt beskriven. Författarens förmåga att skildra arbetsledningens situation förefaller däremot mera tvivelaktig. Det är möjligt att det kan finnas någon arbetsplats, där en samling så pass märkliga individer har kommit tillsammans, men det är knappast troligt. Av denna anledning blir hela skildringen en smula verklighetsfrämmande i vissa stycken. Men man kan ju aldrig veta. Verkligheten är ofta märkligare än man tror.

Som helhet betraktad måste romanen sägas vara synnerligen intressant, då den

fullt tillskott. Värdet av detta blir speciellt stort mot bakgrunden av det — delvis som följd av diskussionen i Europamarknadsfrågan — växande intresset för branschrationiseringsfrågorna. Härtill kommer att översikten har förtjänsten att reda ut en rad djupt inrotade väneföreställningar bl. a. avseende konkurrensens och samarbetets inom näringslivet mycket varierande betydelse.

öppnar nya perspektiv för skildring av människorna i arbetsmiljön. Det torde vara lättare att få ett grepp om arbetsplatsens situation om vi kan finna intresserade författare, som kan skildra individerna och försöka måla arbetsplats-situationer under olika förutsättningar. Den nuvarande metoden där sociologerna försöker att genom olika utredningar få klarhet i människornas tankesätt är inte tillräckligt effektiv och ger ibland missvisande utslag. — Människorna har lätt att ge det svar som vantas av dem. Deras innersta tanke kommer aldrig fram annat än vid enskilda samtal och debatter. Kan vi få så pass goda lyssnare som Kurt Salomonsson, som sedan kan utforma resonemangen och funderingarna till en spännande roman, har vi ytterligare en metod att lara något om arbetsplatsens problem.

J. E. Westberg

Terminologilitteratur

TNC, som är näringslivets och den tekniska vetenskapens terminologi- och nomenklaturental, har bl. a. till uppgift att bevaka den fackspråkliga utvecklingen och samla i sitt specialbibliotek alla uppgifter som rör terminologi och nomenklatur. För ändamålet har ett samarbete inletts